For Ide og Virkelighed.

Et Tidsskrift,

udgivet

af

R. Nielsen og Rud. Schmidt.

Aargang 1873.

Kjøbenhavn.

Otto B. Wroblewskys Forlag.

G. S. Wibes Bogtrykkeri.

Hvorledes man danner sig en Verdensanskuelse.

---

[1] Hvad er en Verdensanskuelse? Noget, der nøder sig paa En, Noget, der kan faaes for godt Kjøb, og Noget, som maa kjøbes til den dyreste Pris, alt som man tager det. Alle Mennesker have Verdensanskuelse, hver har sin; de kunne ligne hinanden saa paafaldende, at man skulde sværge paa, de vare vævede i eet Mønster, men de kunne ogsaa være høist forskjellige. Individer kunne være uenige om mange Ting og dog have samme Verdensanskuelse; de kunne ogsaa enes om mange Ting, og dog være uenige i Verdensanskuelse. Det er for Samfundet vigtigt at vide, hvormegen Enighed der i denne Henseende er nødvendig, naar den borgerlige Orden skal opretholdes; thi vel maa ethvert Menneske have Ret til at see Verden og Livet med sit Syn, men gaaer Uenigheden mellem Individerne til Yderligheder, saa er Samfundet i Fare. Der er virkelig Verdensanskuelser, der ikke kunne forliges; Tyven f. Ex. har een Verdensanskuelse, Politiet har en anden, saadanne to lade sig ikke »mediere«.

Dersom det ikke var for Verdensanskuelsens Skyld, vilde det være en sand Besparelse at afskaffe Kultusministeriet; thi hvad er vel dette Ministeriums Øiemed i
[2] Grunden Andet end at drage Omsorg for, at en vis almindelig, Samfundet betryggende og desaarsag for alle Statsborgere, Smaa og Store, høist nødvendig Verdensanskuelse kan blive opretholdt, udviklet og paa indtrængende Maade komme til hele Folkets Bevidsthed. Men for at Besparelsen skal kunne indføres uden Fare for Samfundet, maa der først gjøres en ny og stor Opdagelse. Der maa absolut opfindes et Arkanum, et Tryllemiddel, ved hvis Anvendelse man lige med Et bliver i Stand til at indplante i alle Sjæle, i alle Menneskers Sind og Hjerte en lige klar og levende Sands for Retfærdighed, Sandhed og Billighed, et fælles ubedrageligt Instinkt, som siger Enhver, at Ingen kan have Rettigheder uden at have Pligter eller borgerlig Frihed uden at underkaste sig Lovene, en varm og stærk og inderlig Følelse af, at vi alle ere Brødre og Søstre og skulle i al Oprigtighed elske hverandre, saa at Ingen seer paa sit Eget uden tillige at see paa det fælles Bedste: ja, kunde Nogen blot opfinde et saadant Arkanum, da skulde Slægterne juble og Tidens Aander hilse den nye Messias, thi da vare de haardeste Samfundsknuder løste. Hvilke Besparelser af Penge, Bekymring og aandeligt Arbeide! Saa kunde man da rigtignok afskaffe baade Kultusministeriet og Skoletvangen og Politiet og Præstelønningen og det kongelige Theater og Hærloven; man kunde i Sandhed indføre gjennemgribende Besparelser. Og hvilke Fremskridt i Friheden! Vilde En lære Noget, var det godt; vilde han Intet lære, var det ogsaa godt; man kunde nu

stole paa hans Instinkt og Følelse. Vilde En for Salighedens Skyld have sig en Religion, det være en brahminsk, muhamedansk, jødisk eller kristelig, naar han blot ikke vilde paanøde Andre sin Tro, saa var det godt; vilde han ingen Religion have, men ansee *[3]* Saligheden for en Luxusartikel, var det ogsaa godt; man kunde jo stole trygt paa hans Instinkt og Følelse. En saadan fuldkommen Frihed med Hensyn paa den religiøse Verdensanskuelse vilde naturligvis medføre en lignende Frihed med Hensyn paa den sædelige. Ligesom Enhver bør have Lov til at klæde sig efter sin Smag, kun at han ikke gaaer ganske nøgen, saaledes skulde da ogsaa Enhver have Lov til at leve privat paa sin egen Vis; Instinktet og Følelsen vilde jo borge for, at det skete i god Forstaaelse med de Medlevende. Vilde En være Mormon og have sytten Koner, var det godt; vilde han kun have en eneste, var det godt; vilde han ingen have, men nøies med uvisse Indtægter, var det ogsaa godt. Saa vilde Friheden trives og »Selvstyret« blomstre, — naar vi blot havde Tryllemidlet!

Da et saadant Tryllemiddel endnu, saa vidt vides, ikke er opfundet, saa er Staten nødsaget til at betjene sig af de Opdragelsesmidler, som, i Overensstemmelse med Befolkningens Traditioner, Tro og Sæder, ifølge den bestaaende Forfatning vise sig at være de virksomste, og det er unegtelig dem, som findes i Kirken og Skolen. Det bør udtrykkelig fremhæves, at Staten, skjøndt den fra sit Synspunkt fornemmelig maa betragte disse Institutioner som Midler til Opretholdelse af borgerlig sædelig Orden, dog derfor ingenlunde miskjender, at de have Værd og Gyldighed som Maal i sig selv; men det bliver nødvendigt at gjøre en skarp Adskillelse mellem det, der vedkommer Kirken som Kirke, Skolen som Skole og Staten som Stat, at det deraf kan sees, hvormeget der er Gjenstand for Tvang og hvad der, ifølge Sagens Natur, tilhører Friheden.

For Kirken som Menighed er Religionen eneste og høieste Formaal, og Troen er *[4]* fri, Ordets Forkyndelse fri; alle Menigheder ere fødte Frimenigheder, der gives slet ingen Undtagelse. Ikke desto mindre maa Staten betragte Religionen som et Opdragelsesmiddel og vurdere den religiøse Verdensanskuelse fra et humant, statsborgerligt Synspunkt. Den maa for Opdragelsens Skyld drage Omsorg for, at der sikkres Religionslæreren en saa fri og selvstændig Stilling over for Tilhørerne, at Sandhedsordet kan blive hørt og Ordets Forkynder ikke synke ned til at blive Klient af det Flertal, han er sat til at opdrage. Religionslæreren maa — for Opdragelsens Skyld — staae Staten til Regnskab, og hans Gjerning bedømmes, ikke efter den særegne Troesbekjendelse, hvorpaa han staaer, men efter den Dygtighed, hvormed han formaaer at vække i Sjælene den levende Sandhedserkjendelse, den dybe Ærefrygt for Ret og Pligt, som

er uundværlig for gode Statsborgere, og gjøre det praktisk paa en saadan Maade, at Læren bliver til Overbevisning, og Overbevisningen til Kjød og Blod i Menighedens Lemmer. Staten bør i denne Henseende føre et strengt konsekvent Overtilsyn med alle Religionslærere i alle Menigheder af alle Troesbekjendelser: der gives — for Opdragelsens Skyld — ingen Undtagelser.

For Skolen er Undervisningen en Hovedsag. Enten der nu nærmest lægges an paa Vækkelse eller paa Kundskabsmeddelelse, har Skolen som Skole sit eget Maal og i det selvegne Maal sin Frihed. Alle Skoler, Almueskolerne lige saa vel som de lærde, ere i denne Henseende at betragte som Friskoler; ingen udenfor staaende Myndighed bør
[5] gribe vilkaarlig ind i Skolens Plan: jo friere det kan gaae, desto bedre. Men Skolerne ere tillige Opdragelsesanstalter; hvorledes Undervisningen end drives, maa der, naar den da ikke er ganske karakterløs, naturlig danne sig en Forestilling om det fælles Menneskelige, et Syn paa Livet, en Slægts Verdensanskuelse. Paa dette Punkt er Staten opmærksom. Hvad der i det Enkelte er Undervisningsgjenstand, hvormeget eller hvor lidt der læses, er ikke Hovedspørgsmaalet; det for Staten afgjørende Spørgsmaal er, hvorledes det gaaer med Opdragelsen. Bibringes der de Unge en sund og sand og fyldig Erkjendelse af, hvad en dygtig Statsborger er sig selv og sit Fædreland skyldig, saa er Alting godt; skeer det ikke, saa er Alting slet, om saa alle Eleverne gik sprænglærde ud af Skolen. Skolens Lærere og Bestyrere maae i dette Punkt staae Staten til Regnskab; at beraabe sig paa Friheden og give Forsikkringer om Instinkt og Følelse, hjælper ikke: Staten kan ikke nøies med det Uvisse; den maa have fuld Vished, den maa — for Opdragelsens Skyld — føre et virksomt Overtilsyn med alle Skoler uden Undtagelse.

Skulde det nu synes, som om vi indrømmede Staten et Formynderskab, der maatte være trykkende for Aandsfriheden i Kirke og Skole, da bede vi bemærket, at det, hvorpaa Formynderskabet gaaer ud, er for Frihedens Skyld indskrænket til det Allernødvendigste, det Alleralmindeligste, til Noget, som kan naaes ad meget forskjellige Veie. Det maa dog Alle tilstaae, at en Religion, som, hvormeget der end prækes, ikke engang formaaer at vække den borgerlige Samvittighed, er en maadelig Religion, og en Skole, som trods Lektier, Overhøringer og Examiner, ikke er i Stand til at indprænte
[6] og befæste i de Unges Sind de første nødvendige Grundsætninger om Ret og Pligt, en maadelig Skole. I ældre Dage vilde Staten for Meget; den vilde gjøre Skoledrengene til Dogmatikere og Undersaatterne til Kristne, det mislykkedes. I vore Dage, da Staten har begyndt at indskrænke sine Fordringer til det Nødvendigste, er der Haab om, at den netop vil naae, hvad den tilsigter.

Den Verdensanskuelse, som Staten for enhver Pris vil have opretholdt, kan udtales

i faa Ord: det er Menneskets Bestemmelse at leve i et retlig ordnet Samfund, adlyde Lovene og udfylde sin Plads ved en samvittighedsfuld Opfyldelse af sine Borgerpligter; den er i sin Almindelighed saa farveløs, at den ikke tager sig ud paa Papiret, men i Virkeligheden saa vigtig, at al Begeistring for Folkelighed, Frihed og Fædreland uden den bliver til Luftblærer og blaa Dunster. Den sociale Verdensanskuelse har adskillige Fjender, den maa bekæmpe. Den kan f. Ex. ikke bestaae med et paveligt Hierarki, thi Hierarkiet sætter sig ud over de statsborgerlige Love; den kan ikke bestaae med en asketisk Livsretning, der i Armod og Forsagelse foragter det Timelige; den kan ikke bestaae med en selvisk Raahed, der trodser Lovene og stormer mod Rettens Skranker for at tage sig selv til Rette; den kan ikke bestaae med et sneversynet, lavsindet Partivæsen, der kun vil mætte en enkelt Stands Egoisme, være sig en Parfume-Egoisme eller en Tran-Egoisme; den kan endelig ikke bestaae med den bundløse Alsidighed, som under Mærket: *finere Dannelse*, lever af at lugte til Alt, snakke om Alt, være færdig med Alt og tvivle om Alt, kun ikke om Nydelsens, Adspredelsens og Opinionens intelligente Guddommelighed. Naar disse Modstandere fraregnes, vil den officielle, *[7]* statsborgerlige Verdensanskuelse kunne forliges med en hvilkensomhelst personlig sædelig Overbevisning.

Den personlige Verdensanskuelse, der skal bære den statsborgerlige, faaer fornemmelig Lys og Varme fra de to Brændpunkter, Guddommen og Sjælen. Er der en Gud, og hvad er Sjælen? Dette Tvillingspørgsmaal paatrænger sig Enhver, der begynder at tænke over Tilværelsen. Kunne slige Spørgsmaal besvares? Igjen et Spørgsmaal. Hvilken Vei skal man egenlig gaae for at faae dem besvarede? Igjen et Spørgsmaal. Saa vaagner Tvivlen ved de mange Spørgsmaal. Vor Tid er en Tvivlenes Tid. At tvivle om Alt er, mener man, et Tegn paa overlegen Forstand, det er Visdommens Begyndelse. Og dog har Tidsalderen med den travle Kritik og den frie Tanke kun liden Glæde af al sin Tvivlen; den er forstemt, thi Tvivlen tærer; den føler sig mat, mismodig og lider af aandelig Hunger. At tvivle for ret at prøve kan saavel i praktisk som i theoretisk Forstand være sundt, naar det der skal prøves, er af den Natur, at Prøvelsen kan ende Tvivlen. Men at tvivle personlig om sit eget Selv, om Livets Betydning og Verdens Ophav, nære Tvivlen, ruge over Tvivlen, døse i Tvivlen, er usundt; en saadan Tvivlen er Sygdom. Nutiden lider af Tvivlesyge; Tankernes Puls er urolig, Verden har Krampe, Slægten har Feber; det er Selvmodsigelsens Orme, der gnave paa Hjertets Rødder. Under stærke Kuldegysninger faae de urimeligste Forestillinger Lyd, og den ene Modsigelse jager den anden. Det moderne Menneske veed bogstavelig ikke, hvad det skal antage sig selv for, et Dyr, et Stykke Gud eller begge Dele. Paa den ene Side føres

[8] der et Sprog i Kritik og Filosofi, som havde den menneskelige Viden ingen medfødt, uoverstigelig Grændse; Verdensgaaderne løses, den gamle Mulighedernes Nat maa ud med Hemmelighederne: Tilværelsen har intet Mysterium, det Absolute selv ligger aabent, gjennemsigtigt for Tænkerens Blik. Det kan man da forstaae, dersom det virkelig er sandt, at Aanden først bliver Aand i Mennesket; det kan man forstaae, naar det gjælder følgestrængt, at Guddommen, dette Alnaturens Princip med den blinde Visdom, hvis Lys er Mørke, er et Bevidsthedsprincip, der stræber op mod Selvbevidsthed, men ikke kan blive sig selv bevidst, før det ved Materiens Hjælp faaer bygget sig en menneskelig Hjerne. Fra dette Synspunkt er da Mennesket den selvbevidste Guddom, og den selvbevidste Guddom maa i Videnskaben — efterhaanden, forstaaer sig, gjennem mange Anstrængelser og kun i Tilnærmelse! — vel kunne gjennemskue sit eget ubevidste Værk. Nu skulde man da antage, at det i Videns Navn var Alvor med Bevidstheden, at den filosofiske Selvbevidsthed, det absolute Indholds absolute Form, maatte være det i sig selv Høieste, Herligste, Allerfuldkomneste; men Nei! det er ei saaledes ment. Mennesket er, det maa for Alting ikke glemmes, et Dyr, et videnskabeligt Dyr. Kun som Dyr har det Bevidsthed, kun i Kraft af Bevidsthed har det Selvbevidsthed: Dyrets Selvbevidsthed er lige saa forgængelig som Dyret selv. Man seer, hvorledes Belysningen skifter. *Først skulde det Bevidste være høiere end det Ubevidste*; det Absolute maatte gaae den lange Omvei, inden det fik Bevidstheden frem, thi det søgte Viden, og kun i Bevidstheden var der en Viden. Men saa kommer det pludselig bag paa os: Bevidstheden har kun en indskrænket, af Hjernesvingninger

[9] afhængig Viden; kommer der Uorden i Hjernesvingningerne — hvad desværre let kan skee — saa kommer der ogsaa Uorden i Viden; fik en Tænker Vand i Hovedet, maatte det vidende Absolute jo ogsaa faae Vand i Hovedet; det kan den evig guddommelige Viden ikke være tjent med. Hvad skal da Viden gjøre? Emancipere sig fra alle Hoveder, alle Hjerner og Hjernesvingninger, altsaa fra Bevidstheden! det var en snild Vending. *Nu er det Ubevidste høiere end det Bevidste.* Det Absolute har da ingen Bryderier med Hjernesvingninger; det kan undvære Hjernerne, thi det kan undvære al Bevidsthed. Om alle Tænkere kom i Daarekisten, det Absolute kom dog ikke i Daarekisten, thi det kan undvære alle Tænkere. Den fuldkomne Viden er en Viden i det Ubevidste, en salig Viden. Hvor trøsterigt ikke blot for det Absolute, men ogsaa for Dyret med Hjernen. Nu kan det vidende Dyr døe, naar det vil; det gaaer rigtignok ud over Hjernen, thi Hjernen er jo Bevidstheden; men det Vidende i Hjernen tager ingen Skade, tvertimod! den hjerneløse Viden er en salig Viden, salig i det Ubevidste. At her er to uforligelige Verdensanskuelser, vil Ingen kunne nægte, og dog maae de forliges og smelte sammen

til een, thi ellers kommer Dualismen.

Der hører Konstfærdighed til, naar man skal afsætte en firkantet Cirkel; og der hører Skarpsindighed til og et fint Kjendskab til Filosofiens Historie, naar man skal forlige to saa uforligelige Anskuelser som ovenstaaende.

Gaaer man ud fra den Antagelse, at Hjerne og Bevidsthed hos Mennesket maae staae og falde med hinanden, da har man kun Valg mellem Et af To. Enten indrømme, at der gives en guddommelig Bevidsthed, der er uendelig ophøiet over den menne- *[10]*
skelige, eftersom der gives en guddommelig Viden, der er uendelig ophøiet over den menneskelige; i dette Tilfælde er da den menneskelige, af Hjernen betingede Videns Grændse en Gang for alle erkjendt, og der er et Tilværelsens Mysterium. Eller aabenlyst erklære, at der i Tingenes Væsen slet ingen Tanker er, eftersom der i Tingene selv ingen Bevidsthed er, og at ubevidste Tanker ere umulige. — Der gives i Sjælen dunkle Tanker, fordi der gives en dunkel Bevidsthed og en dunkel Tænken. Tanken er dunkel, naar Bevidstheden er dunkel; men ingen Tanke, den være klar eller dunkel, er mulig uden en tilsvarende Bevidsthed. For at tænke os det Ubevidste, maae vi lige saa nødvendig bruge vor Bevidsthed som for at tænke os det Bevidste. Vi sige om en Sten, at den er ubevidst, men vi sige det i Kraft af vor Bevidsthed. Den, der aldrig har seet Lyset, har ingen Forestilling om Mørket, og den, der aldrig er blevet sig Noget bevidst, veed ikke af, at der er noget Ubevidst eller, hvad det Ubevidste er: han har slet ingen Viden.

Hvis en Fyrste eller en rig Englænder en Gang fik i Sinde at udsætte et Par Millioner Pund Sterling som Præmie for Besvarelsen af det Spørgsmaal: *Hvorledes bærer den menneskelige Bevidsthed sig ad med at tænke en fuldkommen Viden uden al Bevidsthed*? saa blev det da ikke en Tænker af almindelig Organisation, det maatte blive en ægte Absolut, der vandt Præmien. Det er en let Sag at underlægge Naturkræfterne en ubevidst Villie og tale om Naturens ubevidste Øiemed, naar derved ikke skal tænkes paa Andet end en billedlig Overførelse af det, der stammer fra Bevidstheden, paa det, som ingen Bevidsthed har. Kalder man uden videre al Stræben Villie, saa er der Villie *[11]*
overalt, Villie i Stenen til at falde, Villie i Maanen til at nærme sig Jorden o. s. v. Man kunde for den Sags Skyld gjerne sige, at der i Lokomotivet paa en Jernbane er en ubevidst Villie til at trække Vaggonerne, forenet med en ubevidst Forestilling om den næste Station, der skal naaes. Men det er kun Talemaader. Netop den Kjendsgjerning, at Naturen virker som efter Øiemed, uagtet den ikke har noget Øiemed, at den saa forunderlig minder om en Alvidende, skjøndt den slet ingen Viden har, er den store Gaade. Naar den menneskelige Viden, for at kunne rumme det Absolute, absolut maa

af med Bevidstheden og dog ikke kan blive Bevidstheden kvit, saa er den ilde faren; Tvivlene reise sig, Modsigelsen piner, og Kvalen kan blive tantalisk.

Enhver, som for den personlige Overbevisnings Skyld føler Trang til at danne sig en Verdensanskuelse, see vel til, at han ikke blot har Tankerne frie, men ogsaa Sindet frit. Uden frie Tanker vil han paa mange Punkter hilde sig i det hidtil Vedtagne, i indgroede Forudsætninger, som ikke blive prøvede, og idet han dog lægger Adskilligt til af sit Eget, vil Gjennemarbeidelsen af det Hele blive saa ufuldkommen, at Sammenhængen mangler. Men selv om Tænkningsarbeidet er udført med en saadan Følgestrænghed, at en nøieregnende Kritik vanskelig skal kunne paavise væsenlige Uoverensstemmelser mellem Bygningens enkelte Dele, er det endnu ikke noget fuldgyldigt Bevis for dens Sandhed som Verdensanskuelse. En Verdensanskuelse kan i formel Henseende have videnskabelig Konsekvens og god Sammenhæng og i Realiteten endda være falsk,
[12] grundfalsk, ja urimelig indtil det Vanvittige, naar Tænkerens Sind er hildet og ufrit. Vi kunne herpaa anføre et storartet Exempel fra den nyeste Filosofi i Tydskland.

»Det Ubevidstes Filosofi«;[1)] en Bog, der allerede, og med Grund, har vakt en betydelig Opmærksomhed i den tydske Literatur, er mere end en velskreven Bog; det er et i fine Træk og med skarpsindig Analyse af Naturlærens, navnlig Fysiologiens, allervanskeligste Problemer gjennemført Aandsarbeide, som her foreligger. Paa en Bedømmelse af Værkets videnskabelige Anlæg og eiendommelige Udgangspunkt ville vi i nærværende Sammenhæng ikke indlade os; kun af den Verdensanskuelse, som heri udtales, anføre vi nogle Træk til en Prøve. — Lige fra Schellings første ungdommelige Optræden med sin intellektuelle Anskuelse af det Absolute indtil den seneste Tid har den spekulative Filosofi i tvetydig Forstaaelse med Naturlæren arbeidet paa at klare sig det absolute Væsen. Det har imidlertid været det intelligente, medfilosoferende Publikum vanskeligt at følge med og komme efter, hvordan det egenlig hang sammen med dette Absolute. Snart blev det fremstillet som en logisk alvidende Guddom: Gud i Logiken, før han skabte Verden, snart igjen som et uoplukket, dunkelt Princip, Altilværelsens iboende Grund og Aarsag. Nu er da endelig Tvetydigheden hævet; Sandhedsgudindens Aasyn sees fuldstændig afsløret. Det Ubevidstes Filosofi, der ikke ensidig holder sig til Spekulationen, men nøiagtig reviderer Erfaringens Kjendsgjer-
[13] ninger og tager kraftige Tag i Materialismen, har udgrundet Hemmeligheden. Det store Spøgelse, som saa længe har huseret i spekulative immanente Hjerner, er manet frem, det Absolute viser sig ved høilys Dag og det Absolute er? — det rene Intet, det

[1)] Philosophie des Unbewussten. Versuch einer Weltanschauung von E. v. Hartmann, Dr. phil. Berlin 1869.

evigt salige »gar Nichts«.

Verdensgaaden er, at en ubevidst Villen fra Begyndelsen af har drevet en ligeledes ubevidst Forestillen fra Ikke-Væren ind i Væren, thi, hedder det S. 607, »i sig havde Forestillingen ingen Drift og ingen Interesse af at træde fra Ikke-Væren over i Væren, følgelig var før Indtræden af Villen ingen Forestillen aktuel, følgelig var der før Verdens Tilblivelse hverken Villen eller Forestillen d. e. »gar Nichts«. Saalænge Villen vedvarer, saalænge vil Processen og dens Tilsynekommen i Bevidstheden, Verden, vedvare; naar der altsaa en Gang ikke skal være nogen Verden mere, da tør der heller ikke mere være nogen Villen eller nogen Forestillen (da den ubevidste Forestilling altid kun forsaavidt bliver aktuel, som Villiens Interesse fordrer den) d. e. der vil igjen være »gar *Nichts.*« Hermed stemmer da ogsaa følgende Beskrivelse af Guddommen (S. 606): »Det Al-Eneste Ubevidste er alvidende og alviist, og kan følgelig ikke blive klogere end det allerede er; det har, som ogsaa Aristoteles siger, ingen Hukommelse, altsaa kan det af de Erfaringer, det ellers gjorde i Verden, Intet lære. Følgelig er det, naar Verden en Gang har ophørt at være, akkurat forblevet det samme, som det var før Verdens Skabelse; saa saligt, som det forhen var, er det nu igjen, hverken mere eller mindre; Verdensprocessen kan paa ingen Maade forhjælpe det til større Salighed, end det forhen havde. . . .«

Er Guddommen salig i Intet, da følger det af sig selv, at Sjælene ogsaa maae blive *[14]* salige i Intet. Haabet om en Sjælens individuel Vedvaren efter Døden erklæres ligefrem for en Illusion. »Dermed er de kristelige Forjættelsers Hovednerve overskaaret, thi Mennesket er det i Grunden dog kun om hans eget kjære Jeg at gjøre; hvad hjælper mig den største tilkommende Salighed, naar jeg ikke kan fornemme og nyde den!«

Man skjønner heraf, hvad Verden er, hvad Livet er værd og hvad al menneskelig Digten og Tragten har at betyde; det er Skuffelse, Indbildning, Illusion Altsammen. »Det Ubevidstes Filosofi« angiver os tre Bevidsthedstrin svarende til tre Stadier paa Illusionernes Vei. Illusionens første Stadium er betegnet ved, at Individet bilder sig ind at kunne ifølge en given Verdenstilstand opnaae Lykken i det jordiske Liv. At det er et Bedrag, følger deraf, at al Lyst kun er en Betingelse for Ulyst, al Nydelse for Lidelse, al Glæde for Sorg og Smerte. Naar Menneskene blot ville gjøre sig det klart, at Glæden forholder sig til den overstandne Sorg som Smertens Ophør til Pinebænkens Kvaler, ville de snart blive kurerede for den om sig gribende Nydelsessyge. »Hvad man nutildags kalder Pauperismens Spøgelse, er intet Andet end den i Masserne opdukkende Bevidsthed om, at Kampen med Nøden, Sorgerne og deres Lindring ligger ganske paa den negative (Smerte-) Side af Fornemmelsens Nulpunkt, medens

tidligere, da Massens Armod var ti Gange større, denne Bevidsthed manglede, og Folket bar sin Fattigdom som af Guds Naade!« Paa Illusionens andet Trin bilder Individet sig ind at skulle naae Lykken i et hinsidigt Liv efter Døden. Det er det kristelige Bedrag. »Jesu Verdensanskuelse var for naiv og barnlig til at adskille Sjæl
[15] og Legeme«, hvorfor ogsaa »Kjødets Opstandelse« er med i den tredie Troesartikel. At det er en Illusion, forstaaes af sig selv; ja, der findes endogsaa Steder i Skriften, som antyde, at al Bevidsthed lige som al Tid ophører i Evigheden. Illusionens tredie og sidste Stadium er det, hvorpaa vi kjøre som paa Jernbane. Indbildningen er, at Lykken ligger i en stor, politisk social Fremtid. Man venter sig Frelsen af en forbedret Samfundsorden, af Fremskridt i Industri og Videnskab: et uhyre Bedrag! Enden bliver, at den gamle, udlevede Menneskeslægt er træt til Døden, træt af Arbeiderne og af Nydelserne, uden Arvinger og uden Kjærlighed, træt af Alt. Da vil den komme hin ophøiede Melankoli, som man sædvanlig finder hos Genier og aandelig høitstaaende Oldinge; da vil den komme, den rene Himmelklarhed, hin kjølig guddommelige Ro, som vifter i Spinozas Ethik, hvor Lidenskaberne sluges af Fornuftens Afgrund, fordi de klart og tydelig ere fattede i Ideer. Da er Illusionen død, Haabet udbrændt, thi hvorpaa skulde man endnu haabe? Da erkjender den dødtrætte Menneskehed kun Et, der er saligt, Hvile fra Sorg og Savn, Smerteløshed i det rene Intet.

Er det nu en trøstesløs, fortvivlet Verdensanskuelse? Ingenlunde! at sige, naar Sindet er frit og uhildet som Tanken. Overfor en objektiv videnskabelig Theori maa Sindet være frit. At Sindet er frit, kan betyde, at Tænkeren ikke gjør Theorien til personlig Overbevisning, men alene har Interesse af at undersøge, hvorpaa den er bygget, og hvorvidt den i alle Dele hænger sammen. Det kan ogsaa betyde, at han gjør
[16] Theorien til sin personlige Verdensanskuelse, naar han kun veed med sig selv, at han gjør det i Kraft af et Valg. Heri er intet Trøstesløst. Thi hvorfor *vælger* han Anskuelsen, uden fordi han føler, at det netop er en Anskuelse for ham, en Verdensanskuelse, der dybt og væsenlig tilfredsstiller hans indre Trang, en Anskuelse, hvori hans matte Sjæl finder Hvile. Hvis Nogen derimod, skjøndt han i sit Inderste føler Trang til en levende Sandhed, en sand Erkjendelse af det evige Liv, lader sig overvælde af en saadan Dødens og Tilintetgjørelsens Visdom, fordi han er imponeret af den formentlig objektive »Wahrheit«, da er han i Sandhed trøstesløs. Men det Trøstesløse ligger ikke i Sandheden; nei det ligger i hans eget Selvbedrag. Hans Hjerte er sygt, hans Sind er hildet; han bilder sig ind at staae Ansigt til Ansigt med den forfærdeligste af alle Magter, Sandheden selv, og saa er det slet ikke Sandheden! Theoriens objektive Gespenst er netop Illusionen, ja Illusionernes Illusion, det afmægtigste Væsen af Alt,

Skyggen af et Intet: den objektive fra guddommelig og menneskelig Bevidsthed skilte »Wahrheit« er — »gar Nichts«.

At danne sig en Verdensanskuelse er ingenlunde det Samme som at danne sig en rigtig Forestilling, et saavidt mulig sikkert og tydeligt Begreb om den udvortes virkelige Verden. Erkjendelsen af Tingenes Love, Historiens Gang og Verdens Sammenhæng kan hos en Iagttagende være meget udviklet, og de Forudsætninger, hvorpaa en personlig Overbevisning skal bygges, endda være yderst dunkle, mangelfulde, forvirrede. For at erkjende det Sande, maae vi erkjende det Virkelige og lære at betragte Kjendsgjerningerne, være sig Naturens eller Historiens, i deres eget Lys; det er jo vist nok. En Verdensanskuelse saa lyssky, at den ikke tør see Virkeligheden lige i *[17]* Øinene, saa forkjælet subjektiv, at den lister af Veien for Videnskaben, fordi den er angst for at møde det Objektive, saa selvisk indbildsk, at den ordenlig bærer Nag til Naturlære, Filosofi og Kritik, fordi den har en Mistanke om, at disse Udluftende let kunde faae i Sinde at gjøre Brug af Feiekosten og rydde lidt op i dens Ammestue, en saadan Verdensanskuelse er naturligvis uden Værd for dem, der søge Lyset og elske Sandheden. Men Virkelighedserkjendelsen er kun Sagens Indledning, ikke Sagen. Til en personlig Verdensanskuelse hører nødvendig et personligt Selv. Den, der glemmer sit eget Selv, forglemmer det Allervigtigste; bedaaret af det Objektive, har han allerede ved Udgangspunktet begyndt med at bedrage sig selv og hilde sig i Illusionen.

Nu er det vistnok saa, at en Verdensanskuelse ikke kan være vilkaarlig, at det menneskelige Selv ikke kan skabe sig, som det vil, fordi det ikke kan omskabe den virkelige Verden og forandre Naturens Orden; der er en Livets Grundlov, der gjælder for alt Levende uden Undtagelse; kun een Aabenbarelse af det personlige Selv kan i evig Forstand være den fuldkomment sande. Men det er ogsaa vist, at hvert enkelt Menneskes Erkjendelse af Selvet er betinget af dets Selverkjendelse, og denne Selverkjendelse af dets Selvudvikling. Da det nu er vitterligt, at Individerne i Samfundet befinde sig paa meget forskjellige Trin af Selvudvikling og Selverkjendelse, og da det er umuligt, at en personlig overbevisende Verdensanskuelse kan finde Indgang hos Nogen uden at gaae ad Selverkjendelsens Vei: saa følger heraf, at de mange indbyrdes stridige Verdensanskuelser, Materialisme, Nihilisme, Atheisme, Pantheisme, Rationalisme, Jødedom, Kristendom o. s. v., alle maae have fuld Ret til at bestaae og udtale sig *[18]* i et paa Frihedens Grundlag ordnet Samfund.

Hvad har saa Staten i Forhold til de mange personlige Verdensanskuelser at gjøre? Opgive en gammel Fordom; forsage en tusindaarig, indgroet Illusion, og forsage den med samme Oprigtighed, som en troende Baptizand forsager Djævelen og alt hans

Væsen og alle hans Gjerninger, — den gamle sjælefordærvende Illusion, at en ensartet, fuldt personlig Verdensanskuelse skulde være Noget, der ved objektive Statslove kunde paatvinges Alle eller dog de Fleste; at der skulde gives en objektiv religiøs Videnskab, en Troesvidenskab, der kunde komme Statsmyndigheden til Hjælp med at faae den objektive Sandhed almindelig indført; at Naturlære, Filosofi og Kritik kun skulde ansees for midlertidig tolererede, »hedensk opblæste Videnskaber«, som først kunne faae Syndernes Forladelse, naar de igjen bekvemme sig til at knæle for Theologien og lade sig døbe paa Dogmatiken. Ved grundig at forsage denne gamle Illusion og kraftig sørge for Ungdommens sædelig statsborgerlige Opdragelse, ved Overtilsyn med den hele saavel religiøse som humane Undervisning vil Staten naae sit Maal og føle sig betrygget.

De mange Verdensanskuelser ere personlige Livsmagter; de stride med Livets Vaaben for Livets Ret. Alt som Striden gaaer, vil det vise sig, hvilken iblandt dem der har Kræfterne, fordi den har Betingelserne. Det skal vise sig, at de ikke ere lige stærke, fordi de ikke ere lige sande; det skal i Kjendsgjerninger vise sig, at der kun er een, der er den evig stærke, fordi der kun er een, der er den evig sande, en eneste, hin Evangeliets Perle, der maa kjøbes til den dyreste Pris.

R. *Nielsen.*